

ATATÜRK'E GÖRE CUMHURİYET ÖNCESİ VE SONRASINDA TÜRK KADINI

Doç.Dr.S.Esin DAYI*

A. Cumhuriyet Öncesi

Atatürk, belli bir siyasî olgunluk ve bilince ulaştığında; devletin ve milletin içinde bulunduğu olumsuz şartlardan, idarî, siyasî, askerî, sosyal, ekonomik, kültür ve eğitim konularındaki çağa ayak uydurmayı geri kalmışlıktan, toplum hayatındaki eksik ve yanlış uygulamalardan rahatsız olmaya ve çözüm aramaya başladı.

O'nun zihnini meşgul eden ve çözülmesi gereken önemli bir sorun olarak gördüğü konulardan biri de, o günkü Türk toplumundaki kadının yeri idi. Kadının, kendisinden beklenen sonsuz hizmet ve fedakârlığa rağmen, en tabii ve insanî haklarından mahrum edilmesi; özellikle dinin, gelenek ve göreneklerin, kadını tahakküm altına almak için bir araç olarak kullanılmasından rahatsızlık duyuyordu.

Mustafa Kemâl'in Türk kadını hakkındaki düşünceleri; onun, bir vesile ile tuttuğu notlardan, arkadaşları ile sohbetlerinden; halka, özellikle kadınlara hitaben yaptığı konuşmalardan anlaşılmalıdır.

Atatürk'ün, Türk kadını hakkındaki düşünceleri ne idi? Türk kadınının toplumdaki yeri ne olmalı, onlar için neler yapılmalı idi?

Atatürk'ün bu düşüncelerini Cumhuriyet'den önce ve Cumhuriyet'den sonra iki kısımda ele almak mümkündür.

Cumhuriyet öncesinde; bu konuda eksik veya yanlışları görüp, neler yapılması gerektiği hakkında duygu ve düşüncelerini dile getirdiğini, çözüm yolları aradığını biliyoruz. Cumhuriyet sonrasında ise; fikirlerini uygulamaya başlamasıyla, mevcut sorunların çözülmeye başlandığını görüyoruz.

O'nun Cumhuriyet öncesi Türk kadını ile ilgilenmesi çok eskilere dayanmaktadır. Çünkü, 1908 II. Meşrutiyet'den birkaç yıl önce Selanik'de Vardar Kıraathanesi'nde Bulgar Türkoloğu İvan Manalov'a; *"Batı Medeniyetine girmemize engel olan yazıyı atarak Latin*

* Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü.

Bu makalenin, Enstitümüzün 1998 yılında basılacağını duyurduğu "Cumhuriyet Özel Sayısı"nda yayınlanması gerekiyordu. Ancak, derginin bugüne kadar hazırlanamaması üzerine yayınlanamamıştır.

kökünden bir alfabe seçmeli, kılık kıyafetimize kadar her şeyimizle batıllara uymalıyız. Emin olunuz ki, bunların hepsi birgün olacaktır." demiştir.¹

Mustafa Kemâl Paşa'nın 16. Kolordu Kumandanı olarak Doğu Cephesi'nde bulunduğu sırada tuttuğu günlüğünde; 22 Kasım 1916 günü, Erkân-ı Harp Reisi İzzettin (Çalışlar) ile tesettürün kaldırılması ve sosyal hayatın düzenlenmesi hakkında sohbet ettiklerini belirterek, kadınlarla ilgili yapılması gerekenleri şöyle kaydetmişti:

- 1° Güçlü ve yaşamı bilen ana yetiştirmek,
- 2° Kadınlara özgürlüklerini vermek,
- 3° Kadınlarla bir arada bulunma, erkeklerin ahlakları, düşünceleri, duyguları üzerine etkindir. Doğuştan karşılıklı sevgi çekme eğilimi.²

Mustafa Kemâl Paşa'nın tedavi için gittiği (5 Haziran-28 Temmuz 1918) Viyana Karlsbad'da bulunduğu sıralarda günlük tutmuştu. 6 Temmuz 1918 günü gecesi Cemal Paşa'nın eşi ile sohbet ederken, Cemal Paşa'nın eşi dans edenleri kastederek; *"Bu hayatın bizde tecessüsü (yerleşmesi, kurulması) ne kadar müşkül.."* demesi üzerine: *"... benim elime büyük bir selâhiyet geçerse, ben hayat-ı ictimaiyemizde arzu edilen inkılâbı bir anda bir 'Coup'³ ile tatbik edeceğimi zannedirim. Zira, ben bazıları gibi eskâr-ı avâmı, eskâr-ı ulemâyı yavaş yavaş benim tasavvuratım (düşüncelerim) derecesinde tasavvur ve tefekkür etmeye alıştırmak suretiyle bu işin yapılacağını kabul etmiyor ve böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor."*⁴ diyerek, yüksek tahsil gören, medeniyeti ve sosyal hayatı tanıyan insanların avam mertebesine inmesi değil, onların kendi mertebesine yükseltilmesi gerektiğini, bu meselede araştırılması gereken önemli noktalar olduğunu, iyice kararlaştırılmadan böyle bir işe başlamanın hata olacağını belirtmiştir.

Mustafa Kemâl'in, o yıllarda sosyal hayatta inkılâplar yapmayı ve bunu yaparken de; zamana bırakılarak, kendiliğinden yavaş bir şekilde gerçekleşmesini değil, hızlı ve seri bir şekilde olmasını düşündüğü anlaşılıyor.

Aynı gece, sözlerine kadın-erkek ve evlilik üzerine düşüncelerini ifade ederek, devam etmiştir. Düşüncelerine göre; 'Kemâle' yeni evlenecek yaşa gelen her kadın ve erkeğin, kendine uygun bir eş bulduğunda evlenip yuva kurabilecekleri ve taraflardan biri ölüncüye veya şimdi yürürlükteki kanunlara uygun ayrılma oluncaya kadar erkek karısına, kadın yalnız kocasına manen, fikren ve maddeten bağlılık gösterecekti⁵.

Bu sözler; O'nun, evlilikte belli bir olgunluğa erişmeyi ve tek eşliliği, eşlerin birbirine kaşı ortak sorumlulukları olması gerektiğini düşündüğünü gösteriyordu. O,

¹ İsmayıl Hakkı BALTACIOĞLU, Atatürk, Yetişmesi, Kişiliği, Devrimleri, Atatürk Üniversitesi Yay. Erzurum, 1973, s.107.

² Şükrü TEZER, Atatürk'ün Hatıra Defteri, T.T.K. Yay., Ankara, 1972, s.75-76.

³ Coup: Fransızca darbe, vuruş anlamında.

⁴ Prof. Dr. A.AFETİNAN, M. Kemâl Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları, T.T.K., Ankara, 1983, s.43.

⁵ A. AFETİNAN, Karlsbad Hatıraları, s.44.

kadınların, evin dışındaki hayâtdan tamamen tecrit edilmesinden dolayı hayat, medeniyet ve hürriyet fikirlerinden habersiz olmalarını istemiyordu⁶. Yani, kadın ve erkeğin, gerek evde gerekse ev dışında eşit hak ve hürriyetlere sahip olması gerektiğine inanıyordu.

O gece konuşmasını şöyle bitirdi: "*Velhasıl netice: Bu kadın meselesinde cesur olalım. Vesveseyi bırakalım...Açılınsınlar, onların dimağlarını ciddi ilimler ve fen ile süsleyelim. Namusu, bilimsel ve sağlıklı bir şekilde açıklayalım. Şeref ve gurur sahibi olmalarına birinci derecede önem verelim. Sonra kişisel ilişkilere gelince, karakter ve ahlakımıza uygun eş arayalım ve onunla evlenme şartlarını açık ve kesin olarak kararlaştıralım. Ona uymakta kusur edince onun gereğini yapalım. Kadın da böyle hareket etsin!*"⁷

Evliliğe başlarken de, bitirirken de kadın ve erkeğin aynı hakka sahip olmasını istiyordu. İşte bütün bu fikirler, çok değil 8 yıl sonra "Türk Medeni Kanunu" şeklinde gerçekleştirildi.

Yine Karlsbad'da bulunduğu 7 Temmuz 1918 günü, Seyfi Bey'in hanımı Makbule Hanım'ın tahsil gören genç kızların annelerini beğenmediklerini, kendisinin bu duruma çok kızdığını; annelerin, kızlarını kendi seviyelerinden yukarıya çıkarmayıp, cahil bırakmaları gerektiğini söylemesi üzerine M. Kemâl; kültür ve bilim açısından yüksek olanların kendilerinden aşağıda olanları beğenmemesinin normal olduğunu; her neslin eskisini beğenmeyerek yükselmesi ile yavaş yavaş yüksek bir nesil yaratılacağını ve ilerleyen, yükselen insanlığın da gayesinin bu olduğunu ifade ederek; "*Onun için genç kızlarımızı ve genç erkeklerimizi fikren, ilmen maziye bağlı bırakmak, muayyen bir geri hududun ilerisine geçmesine mümanaat (engel olma) fikrini tercih etmeyelim.*"⁸ demişti

Mazhar Müfit de, 7-8 Temmuz 1919 gecesini Mustafa Kemâl'in, devletin gelecekteki idaresi ve toplum hayatında yapılmasını düşündüğü yenilikleri sayarken; tesettürün de kalkacağını söylediğini yazar.⁹

Bir milletin medeniyet seviyesi, o milletin kadınlarının hayatı ile ölçülür. Gerçekten medeni toplumlarda, kadının kişiliğine saygı duyulur; onun her türlü hakkı korunur, hayat koşullarının, fikir ve kültür seviyesinin yükseltilmesine çalışılır. Bütün bu özellikleri Türk kadınına kazandırmak isteyen Atatürk; ilk adımı, her işin başı olan eğitim alanında attı. Milli Mücadele'nin yoğun olduğu günlerde, 15-21 Temmuz 1921 tarihlerinde Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'ne, 250 kadar bay ve bayan öğretmen katılmıştı. Böylece, sadece vatan savunmasında değil, eğitim alanında da kadın ve erkeği beraber görmek istediği anlaşılıyordu.

⁶ A. AFETİNAN, Karlsbad Hatıraları, s.44-45.

⁷ A. AFETİNAN, Karlsbad Hatıraları, s. 45.

⁸ A. AFETİNAN, Karlsbad Hatıraları, s.51.

⁹ Mazhar Müfit KANSU, Eizurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, I, T.T.K. Ankara, 1983, s.131.

Maarif Kongresi'nde "*Muhterem Hanımlar ve Efendiler!*" diye hitab eden M. Kemâl Paşa; Ankara'nın, Milli Türkiye'nin "Milli Maarifi"ni kuracak Türkiye Muallime ve Muallimler Kongresi'nin toplanmasına sahne olmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.¹⁰

Maarif Kongresi'ne, erkek ve kadın öğretmenler de katılmışlardı. Ama kadınlar, erkeklerle aralarında birçok sıra bulunacak şekilde oturmuşlardı. Üstelik bazı çevreler, kadınların bu kongreye katılmasından dolayı rahatsızlık duyup; Gazi Mustafa Kemâl'e şikayette bile bulunmuşlardı. Buna rağmen M. Kemâl, Öğretmenler Derneği Başkanı çağırıp, yüksek sesle azarlayarak; "*Ne yapmışsınız, bu öğretmenler toplantısında? Utanıyor musunuz? Ayıp! Toplantıya kadın öğretmenleri de çağırmışsınız. Peki onları ne diye erkeklerden ayrı oturtunuz? Kendinize mi güveniniz yok, yoksa bu hanımların namusundan mı şüphe ediyorsunuz? Bir daha kadınların ayrı oturtulduğunu duymayayım.*"¹¹ diyerek, hem yapılan yanlışlığın düzeltilmesini istemiş, hem de kadınların toplantıya katılmalarına muhalefet edenleri susturmuştu.

Eğitim sisteminde yapılacak hizmetlerde kadın ve erkek öğretmenler birlikte görev alacaklarına göre, eğitimde de kız-erkek ayrımı yapılmadan eşit eğitim ve öğretim hakkı tanınacağıının ilk işareti veriliyordu. 1 Mart 1922'de T.B.M.M'nin açık konuşmasında eğitim programını açıklarken; kadınlarımızın aynı öğretim derecelerinden geçerek yetiştirilmelerine önem verilmesi gereğinden¹² bahsetmişti.

Gazi Mustafa Kemâl Paşa, 15 Ocak 1923 günü Eskişehir'de Mutasarrıflık dairesinde yetkililer ile yaptığı görüşmede: "*Kızlar nasıl yetişiyor?*" diye sorar.

Maarif Müdürü -*İleride vatanına nâfi (faydalı) bir ana olabilecek bir tarzda;*

Gazi Paşa -*Herhalde kadınlarımızı da erkeklerimiz gibi aynı tahsil derecelerinden geçirmeliyiz.,*

Maarif Müdürü -*Program aynıdır. Fakat fazla olarak idare-i beytiye (ev idaresi) ve tabahat (yemek pişirme sanatı) gibi dersler var.*

Gazi Paşa -*Güzel! Erkeklerle beraber kadınlıklarını da öğretmeliyiz! İdman talimleri de yapıyor musunuz?*"¹³ sorusuna da olumlu cevap alınca memnun olmuştu.

Kız ve erkek öğrencilerin, aynı öğretim derecelerinde eşit şekilde eğitim görmeleri isteğini 1 Mart 1923'de 4. Toplanma yılını açarken: "*Arkadaşlar! sulh döneminde yapmaya mecbur olduğumuz,şeyler pek çoktur.*"¹⁴ diyerek dile getirmiş, millet ve memleketin mutluluğu, zenginliği, kültürü, medeniyeti, hayat ve sıhhati için kesin ve ciddi program

¹⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, T.T.K , Ankara, 1989², s.19.

¹¹ Lord KINROSS, Atatürk, Bir Milletlin Yeniden Doğuşu, İstanbul, 1984⁹, s.635.

¹² A.S.D. II. s.245.

¹³ Arı İNAN, Mustafa Kemâl Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, T.T.K. Ankara, 1982, s.19.

¹⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, T.T.K. Ankara, 1989, s.302.

yapılması gerektiğini belirtmişti. Maarif Vekâleti'nin çalışmalarından ve açılan okullardan bahsettikten sonra; " *Efendiler, şimdiye kadar yapılabilen, şeylerin maarif-i umumiyyeye ihtiyacımızdan binde birini bile tatmine kafi olmadığını itiraf etmek hakikatperestlik levazımındandır.*"¹⁵ diyerek daha yapılacak çok şeylerin olduğuna dikkati çekmişti.

21 Mart 1923 günü Konyalı hanımlara yaptığı konuşmada, kadınlarımızın toplum içinde üzerlerine düşen görevlerden başka en önemli, en hayırlı, en faziletli görevinin de iyi bir anne olduğunu; zaman ilerledikçe, ilim geliştikçe, medeniyet dev adımlarla yürüdükçe, çağın bugünkü şartlarına göre evlat yetiştirmenin güçlüğüne değinerek; " *Anaların bugün evlatlarına vereceği terbiye, eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bu günün anaları için evsafi lazımevi haiz evlat yetiştirmek, evlatlarını bu günkü hayat için faal bir uzuv haline koymak, pek çok yüksek evsafın hamili olduğuna mütevakkıfıdır (bağlıdır). Binaenaleyh kadınlarımız, hatta erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmağa mecburdurlar. Eğer hakikatten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar.*"¹⁶ demişti.

Bugün kadınlarımızın her yerde erkeklerle fikir ve nur yolunda yarıştıklarını, hiçbir yerde kadınlarımızın erkeklerden aşağı olmadığı, hatta denge görüldüğünü; kadınlarımızın daha olumsuz şartlarda bile erkeklerden geri kalmadıklarını, belki de eşit şartlarda onları geçebileceklerinin gurur verici bir durum olduğunu belirterek; " *Lakin kadınlarımız bununla mağrur olmalı değil, bilhassa münevver hanımlarımız ecanibin, düşmanların ve içimizdeki bedhahların kendilerine atf ve isnad etmek istedikleri gayri vaki ve gayri muhik (yanlış) noksanların hakikaten gayri varit ve gayri muhik (yanlış) olduğunu göstermek mecburiyetindedirler. Bunu fiilen, maddeten, teşebbüsleriyle, tavr u hareketleriyle, her şeyleriyle izhar ve isbat eylemişlerdir.*"¹⁷ demişti

Nitekim O, memleket evlatlarının ortak ve eşit olarak almak zorunda oldukları ilim ve fennin olduğunun, yüksek meslek ve ihtiras erbabının ayrılacağı tahsil derecesine kadar, terbiye ve eğitimde birliğin, sosyal hayatımızın gelişmesi ve ilerlemesi için önemli olduğunun¹⁸ bilincinde idi.

8 Nisan 1923'de ilan edilen ve bizzat M. Kemâl Paşa tarafından tesbit edilen 9 Umde'den, 5. Umde'nin 8. Fıkrasında; " *Tahsil i ibtidaide tedarikatın tevhidî.*" yani eğitimin birleştirilmesi prensibi yeralıyordu.

Atatürk'ün, Türk kadını için yapılması gereken en önemli hizmetin ona, eğitim ve öğretim alanında sağlanan hak ve fırsat eşitliği olduğunu biliyordu. Çünkü, kadın ne kadar

¹⁵ A.S.D. I., s.318.

¹⁶ A.S.D., II, s.156.

¹⁷ A.S.D. II., s.156.

¹⁸ Kemâl ATATÜRK, Nutuk, III, M.E.B.İstanbul, 1982¹⁵, s.719; Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV, T.T.K.,Ankara, 1991,s.488; Tank Zafer TUNAYA, Türkiye'de Siyasi Partiler, İstanbul, 1952, s.581.

eğitilmiş, bilgili, kültürlü olursa hangi haklara sahip olması gerektiğini anlayacak, kendi haklarını koruyacak, ne istediğini bilecekti.

"The Saturday Evening Post" dergisi yazarı İsaac F. Marcossun'un 1923 Temmuz'unda Ankara'da M. Kemâl ile yaptığı görüşme, 20 Ekim 1923 tarihinde adı geçen dergide yayınlanmıştı

Yazar, M. Kemâl'in Türk kadınının kurtuluşu konusunda kesin fikirleri olduğunu, sadece peçenin yasaklanması değil; kadının sosyal hayatın bir parçası olmasını istediğini belirterek onun görüşlerini kendi ağzından şöyle vermişti;

*"Kadınlarımız eğitimde ve çalışmada erkeklere eşit olmalı. İslamiyetin en eski günlerinden beri kadın bilginler, yazarlar, hatipler ve bunun gibi okul açıp ders veren kadınlar olmuştur. Hatta İslam ilmi, kadınlara, kendilerini erkeklerle eşit derecede eğitmelerini emreder. Yunanlılarla olan savaşta Türk kadınları cephedeki erkeklerin yerine geçerek evlerinde her türlü işi yapmış, hatta ordunun ikmal ve mühimmat taşınması işini üstlenmişlerdir. Bu gerçek bir sosyolojik prensibin, yani toplumu daha iyi ve daha güçlü kılmak için, kadınların erkeklerle işbirliği etmesi gerektiği prensibinin bir sonucu olmuştur."*¹⁹

Atatürk'ün, 29 Ocak 1923 günü evlendiği eşi Latife Hanım'ın da şüphesiz Türk kadınına verilecek haklar konusunda fikir ve destekleri oluyordu. Çünkü, kadın hakları ile yoğunlaşmış konuşmaları 31 Ocak 1923 tarihinden sonra başlar. O da, Atatürk gibi önce eğitimi öngörüyordu.

Nitekim İsaac F. Marcasson'un Bayan Kemâl/Latife Hanım ile yaptığı görüşmede Latife Hanım: *"Türk kadınları için eşit haklara inanıyorum. Ama, şuna da inanıyorum ki; eğitim, oy haklarından ve kamu hizmetinden önce gereklidir. Cahil köylünün sırtına oy hakkını yüklemek saçmalık olur. Uzun vadede, kadınlar için kadınlarca yönetilen okullarımız olmalı. Bunun yavaş bir süreç olması kaçınılmaz. Peçenin kaldırılması taraftarıyım."*²⁰ demişti.

Toplum hayatında kadının en büyük görevinin "analık" ve ilk terbiye verilen yerin ana kucığı olduğuna inanan Atatürk, milletimizin kuvvetli bir millet olmasının gereği olarak kadınlarımızın her hususta yükselmesini temin etmek istemiştir. Bu sebeple de, kadınlarımızın da erkeklerin geçtiği bütün tahsil derecelerinden geçerek bilgi sahibi olacaklarını, sonra da sosyal hayatta erkeklerle beraber gerek birbirlerinin yardımcısı ve koruyucusu olacağını belirtmiştir.²¹

¹⁹ Ergun ÖZBUDUN, "Türkiye'nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu ve Atatürk'le Görüşmesi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 1, 1984, Sayı:1, s.184.

²⁰ E.ÖZBUDUN, s.186.

²¹ A.S.D., II, s.89-90

Bir toplum, kadın ve erkek iki cinsten meydana geldiğine göre, bu cinslerden birinin çağın gereklerine uygun hakları elde edip aktif duruma geçip; diğersinin, bu haklardan mahrum ve pasif durumda kalması, toplumun hem sosyal hayatta, hem de medeniyet sahasında gelişmesine engel olur.

"Mümkün müdür ki, bir toplumun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça, diğer yarısı semalara yükselsin? Şüphe yok ki ilerleme adımları dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmalı ve ilerleme ve yenilik alanında birlikte yol alınmalıdır."²² düşüncesinde olan Atatürk; bizim sosyal hayatımızdaki başarısızlıkların nedenini kadınlarımıza karşı gösterilen ilgisizlik ve kusura bağlayarak; "Binaenaleyh bizim heyet-i içtimaiyemiz için ne lazım ise, bunları aynı derecede hem erkek ve hem de kadınlarımızın iktisab (kazanma) etmeleri lazımdır."²³ demektedir.

B. Cumhuriyet Sonrası

I. Türk Kadınının Eğitim-Öğretim Hakları:

Bir toplumun sahip olduğu medeniyetin seviyesi, o toplumdaki kadınların yaşantısı, eğitimi, kültürü, sosyal ve siyasî hakları nisbetinde ölçülür. "Dünya yüzünde gördüğümüz herşey kadının eseridir." diyecek kadar kadının toplum ve medeniyet içindeki yerini takdir eden bir kişi olarak Atatürk'ün hedefi: "Büyük Türk kadınına mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına; ilmî, ahlakî, ictimai, iktisadî hayatta erkek, şeriki(ortak), refiki(arkadaş), muavin(yardımcı) ve müzahiri(yardım eden) yapmak yoludur. Eğer kadınlarımız, ,şer'in tavsiye dinin emrettiği bir kıyafetle, faziletin icab ettirdiği tavrı hareketle içimizde bulunur; Millet'in ilim, sanat, ictimaiyat hareketlerine iştirak ederse bu hali emin olunuz; millet'in en müteassıbı dahi takdirden men'i nefis edemez. Bilakis, o halin aleyhinde söylenecek sözlere karşı belki onun müteşebbislerinden daha fazla, müdafii olur."²⁴ idi.

Nihayet, 3 Mart 1924`de "Tevhid-i Tedrisat Kanunu"²⁵ ile kadınlara verilen hakların ilk adımını atmıştı. Böylece erkek ve kız çocuklarının aynı şekilde bütün tahsil derecelerindeki eğitimi ve öğretimleri²⁶ sağlanacaktı. Çünkü O; "Milletimiz, kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün gereklerinden biri de, kadınlarımızın her hususda yükselmelerini temindir. Bu sebeple, kadınlarımız da bilim ve teknik bilgi sahibi olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün eğitim kademelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar toplum

²² A.S.D., II, s.219-23.

²³ A. S. D., II., s.89.

²⁴ A.S.D., II., s.154-155.

²⁵ TBMM, Zabıt Ceridesi, III/ VII., s.27

²⁶ A.S.D., II., s.179.

hayatında erkeklerle beraber yürüyecek, birbirinin yardımcısı ve koruyucusu olacaklardır.
 ..²⁷ inancında idi.

II. Türk Kadınının Hukuki Hakları:

a. Özel/ Ferdi Hukuk (Medeni Kanun)

20 Ocak 1921 Anayasası, anayasal kanunlarda düzenlemeler sağlamış, kişi hakları ile ilgili herhangi bir hükmü kapsamamıştı. Cumhuriyet sonrası ilk anayasamız olan 20 Nisan 1924 Anayasası'nda da, kadın ve erkekler görünürde eşit idiler. Henüz Mecelle yürürlükte olduğu için, şer'i hükümler uygulanmakta ve kanun önünde kadın ve erkeğin eşitliği prensibi anayasa metninde yer almamakta idi.

Milli Mücadele yıllarında da bu konu hakkında bazı düşünceler olduğu bilinmektedir. 1920 yılında "Hukuk-ı Aile Kararnamesi"nde esasa dokunulmadan - evlilik yaşının 17 ye çıkarılması gibi- ufak değişiklikler yapılmış; "Hukuk-ı Aile Kanun Projesi" olarak bir çalışma düşünülmüş ancak, bir kanun çıkarılmamıştı.

Atatürk'ün en büyük ve nihai hedefi, Türk kadını ve erkeğini kanuni haklar açısından eşit duruma getirmektir. Ancak, bunu gerçekleştirmek için, toplumun eksikliklerini, yanlışlarını görerek düzeltme eğiliminde olup; yeniliğe, çağdaşlaşmaya yönelmesi ve bütün bunların bir sonucu olarak kadın-erkek ayrımı fikir ve uygulamasından vazgeçilmesi gerekiyordu.

Hak; bir görev, bir sorumluluk karşılığı verildiğine göre; Türk kadını, bu görev ve sorumluluğunu Milli Mücadele döneminde fazlasıyla yerine getirmişti. Bir anne, bir eş, bir kardeş olarak cephede savaşan erkeklerin, cephe gerisinde boş bıraktığı alanları doldurmuş, yokluğunu aratmamıştı. Tarlasını sürmüş, hem kendi yiyeceğini, hem de askerin yiyeceğini yetiştirmiş, aile ocağını tütürmüş, çoluğuna çocuğuna, ihtiyarına kol kanat germiş; yağmur, kar, soğuk demeden askerin silah ve cephanesinin nakil ve ikmalini sağlamış, hatta elinde silahı ile cephede bile düşmana karşı savaşmıştı.

Bir kadından canından başka ne istenebilirdi? O gerektiğinde canını da feda etmişti. Öyle ise bugüne kadar bir kadın değil, bir insan olmanın gerektirdiği haklar niçin ondan esirgenmişti? Türk kadını, esarete karşı bir milli mücadele yapmıştı. Oysa bir başka esarete mahkumdu. Çünkü; en tabii hakları olan özel ve siyasî haklardan mahrumdu.

Atatürk, Türk kadınının artık ikinci sınıf bir vatandaş muamelesi görmemesi ve layık olduğu hakları kazanması için kamuoyunu hazırlamaya çalıştı. Bunun için de

²⁷ A.S.D., II., s.85-86.

konuşmalarında, sık sık onun Milli Mücadele'deki hizmetlerinden, dinin yanlış yorumlanması sonucu kadının koyu bir taassup altında ezildiğinden bahsetmiştir.

21 Mart 1923 günü Konya kadınları ile yaptığı konuşmada hanımlara hitaben: *"Şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da azimkârane çalışarak memleketimize daha çok hizmetler ifa edeceğimize eminim."* dedikten sonra, Anadolu kadınlarının Milli Mücadele'deki "çok ulvi, çok yüksek, çok kıymetli fedakârlıklarına" değinmişti.

O'na göre: *"Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde Anadolu köylü kadının fevkinde, kadın mesaisi zikretmek imkanı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını 'Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halasa ve zafere götürmekte, Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi, halasa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gösterdim" diyemez "di²⁸*

Mustafa Kemâl, 31 Ocak 1923'de İzmir'de halk ile yaptığı toplantıda; Türk kadını, toplum içinde iki şekilde değerlendiriyordu. Birincisi; tarlada erkeği ile beraber çalışan, ürettiği yiyecek maddesini merkebi ile pazara götürüp satan; kocalarına, kardeşlerine yardım eden hatta, kocalarından daha iyi işi anlayan, hesap yapan kadınlar.²⁹

Anadolu gezilerinden birinde Akşehir civarındaki bir köy evine yağmur ve soğuktan sığındığında; kendini misafir eden kadının doğal davranışları komşu kadınların askeri konular ve düşman hakkında önemli sorular sormasındaki medeni cesareti onu memnun etmişti. Bundan dolayı köydeki kadınların özgür ve rahat oldukları toplum hayatında erkek ve kadın paylaşımının hemen hemen ortak olduğu fikri uyanmıştı.

İkincisi; kasaba ve şehirlerde kafes arkasında yaşayan kadınlar. Kadınların yüzlerini örtecek şekilde tesettür içinde olmalarından dolayı, yabancıların kadınlarımızın hiçbir şey görmediklerini zannettiklerini belirterek; *"Mamañih icabı din olan tesettür, kısaca ifade etmek lazım gelirse denilebilir ki; kadınların külfetini, mucib veya muhalif-i âdâb olmayacak, şekli basit olmalıdır. Şekl-i tesettür, kadını hayatından, mevcudiyetinden tecrid (ayırarak, dışlamak) edecek bir şekilde olmamalıdır"³⁰* demiştir.

21 Mart 1923 günü Konyalı hanımlara hitaben; asıl mücadele sahasının, kadınlarımız için şekil ve kıyafetlerindeki başarıdan çok, asıl başarılı olunması lazım gelen saha, onları nur ile kültür ile gerçek erdem ile süslemek ve hazırlamak olduğunu belirterek; kendisinin, muhterem hanımlarımızın Avrupalı kadınlardan aşağıda kalmayacağını, hatta pek çok konularda onlardan üstün olacağına kesinlikle inandığını ifade etmiştir.³¹

Atatürk'e göre Türk kadını nasıl olmalıdır? 14 Ekim 1925 günü İzmit Kız Öğretmen Okulu'nda yaptığı bir konuşmada bu soruya cevap veriyordu: *"Türk kadını dünyanın en*

²⁸ A.S.D., II, s.152.

²⁹ A.S.D., II., s.90.

³⁰ A.S.D., II. s.91.

³¹ A.S.D., II., s.156-157.

münevver, en faziletkâr ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır siklette değil; ahlakta ve fazilette ağır ve vakur bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi Türk'ü zihniyeti ile arzusu ile azmi ile muhafaza ve müdafaya kadir nesiller yetiştirmektir. Milletin menbaı, hayatı içtimaiyenin esası olan kadın, ancak faziletkâr olursa vazifesini ifa edebilir. Herhalde kadın çok yüksek olmalıdır. Burada Fikret merhumun cümlece malum olan bir sözünü hatırlatalım:

*'Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer.'*³²

15 Ocak 1923 günü Eskişehir'deki konuşmasında kanunlarımızda, sosyal hayatta, iktisadi alanda medeniyet aleminin ulaştığı derecelere göre düzenlemeler yapılması, ihtiyaçlara göre yenilenmesi gerektiğini ve en ileri ve medeni devletin kanunlara denk ve benzer kanunlar yapabileceğimizi ifade etmişti.³³

Mustafa Kemâl'in 8 Nisan 1923'de yayınladığı 9 Umdesi'nde, kanunlarımızın ilmi hukuk kurallarına göre yeniden düzenleneceği işaretini vermişti. Çünkü O, medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkının, zihniyeti ile, aile hayatıyla, yaşayış tarzı ile medeni olduğunu göstermek zorunda olduğuna inanıyordu.

30 Ağustos 1924 günü Dumlupınar'da "...medeniyetin esası, terakki ve kuvvetin temeli, aile hayatındadır. Bu hayatta fenalık, muhakkak ictimai, iktisadi, siyasi aczi mucip olur. Aileyi teşkil eden kadın ve erkek unsurların, hukuku tabiiyelerine malik olmaları, aile vazifelerini idareye muktedir bulunmaları lazımedendir."³⁴ demişti.

Aile ilişkilerini düzenlemek ve kadının haklarını korumak için 1923 yılında Bakanlar Kurulu'nca görüşülerek kabul edilen Hukuk-ı Aile Kanunu tasarısı, Adliye ve Şer'iyye komisyonlarınca kabul edilmişti. 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin benzeri niteliğinde idi. En önemli farkı, 12. Maddesi'nde tek eşliliği esas alıp; aksi durum hakimnin iznine bırakılmış olup, çok eşlilik yasak edilmişti.³⁵

1924 yılında B.M.M.'ne sunulan tasarı, İsviçre Medeni Kanunu'nun ıktibası yoluyla kabulü üzerine gündemden çıkarılmıştı.³⁶ İsviçre Medeni Kanunu'ndan tercüme edilerek 14 ayda hazırlanan Türk Medeni Kanunu; Şahıs Hukuku, Aile Hukuku, Miras ve Aynı Haklar bölümlerinden oluşuyordu. İsviçre Medeni Kanunu'nun en yeni, en mükemmel ve halkçı olduğundan³⁷ başka, anlaşılması en kolay, demokrat ve en pratik olduğundan tercih edilmişti.

³² A.S.D., II., s.242.

³³ A.İNAN, s.24.

³⁴ A.S.D., II., s.188.

³⁵ Sabri Şakir ANSAY, Eski Aile Hukukumuzda Bir Nazar, Ankara, 1952, s.112-113.

³⁶ S.Ş. ANSAY, s.133.

³⁷ Z.C. II/ XXII, s.334; Hıfzı Veldet VELİDEDEOĞLU, Türk Kanunu Medenisi ve Borçlar Kanunu I, T.D.K. Ankara, 1979, s.16.

4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu ile Türk aile hayatındaki hukukî düzenlemelerle kadın ve çocukların hakları gözetilmeye çalışılmıştır. Türk Medeni Kanunu ile:

1° Ailenin reisi erkek kabul edilmekle beraber, evlilik içindeki ilişkilerde ve ceza hukuku açısından eşitlik sağlanmış,

2° Çok karılı (polygamie) ve çok kocalı (polyandre) evlilik kesinlikle yasaklanmış,

3° Eski hukukta sınırı belli olmayan evlenme yaşı, her iki taraf için de tesbit edilmiş,

4° Boşanma hakkı, her iki tarafa da eşit olarak tanınmış,

5° Evlilik akdinin yapılmasında vekâlet veya temsilin geçersizliği ve karşılıklı rızanın kabulü ve evliliğin resmi nikah memuru huzurunda yapılacağı,

6° Eski hukukta sadece babaya ait olan velilik sıfatında, ana-baba arasında eşitlik sağlanmış,

7° Karı kocanın birbirlerine karşı hak ve ödevleri belirlenmiş,

8° Mirasda kadın-erkek eşitliği sağlanmış,

9° Mahkeme önünde, kadın ve erkeğin şahitliği eşit kabul edilmiştir.

Görüldüğü üzere Türk Medeni Kanunu, teorik olarak kadın-erkek eşitliğini sağlayarak,³⁸ Türk kadınının, gerek aile gerekse toplumdaki statüsünü belirleyerek; kadının şahsi onurunu ve haklarını korumuştur. Böylece, Türk ailesinin sağlam ve hukuki temellere dayandırılması sağlanmıştır.

Kadının, aile içinde ve çocuklar üzerindeki tesiri, hukukî durumu ile orantılı olarak kuvvetlenmiş, iş ve ana vasıflarıyla kadın kişiliğini kazanmıştır.³⁹

b. Amme Hukuku (Siyasi Haklar)

16/17 Ocak 1923'te İzmit'te İstanbul Gazetecileri ile yaptığı görüşmede Ahmet E. Yalman'ın; *"Halide Hanımefendiyi me'bus görecek miyiz? Sorusuna;*

Gazi Paşa- Bu hususda kanunda bir sarahat (açıklık) yoktur. Mamafih, şimdiye kadar 50 bin erkek nüfusa bir me'bus çıkmıyor mu idi? Şimdi alelittlak (genel olarak) 50 bin! " me'bus versek o zaman bu hayal ile erkeklerle beraber kadınlar da sözkomuşu olu" Kadınlara bu alelittlak tabiriyle bir seçim hakkı verilmiş olur."

Halide Edip Hanım- Paşam, bu kararı, bu meclis verir mi? Yoksa ikinci meclis mi verir? sorusuna:

³⁸ Emel DOĞRAMACI, Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997, s.148.

³⁹ A.AFETİNAN, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, MEB., İstanbul, 1983, s.162.

Gazi Paşa -*Bu noktayı ben bazıları ile konuştum. Buna henüz itiraz edenler var*⁴⁰ diyerek; bu önemli meselenin daha sonra görüşülmesini isteyerek konu hakkındaki sözlerini tamamlamıştı.

Cumhuriyetin dayandığı demokratik temel prensiplere göre; milleti, erkek ve kadın vatandaşlar temsil eder. Demokrasi, kanun karşısında sosyal sınıf, zümre, kişi veya cins ayrımı yapmıyor; vatandaşları eşit şartlar altında tanıyorsa; siyasi haklar kanununda da bazı düzenlemelerin yapılması şarttı. Kadınlarımıza tanınan siyasi haklar ile, bu anti-demokratik uygulamanın düzeltilmesi gerekiyordu.

Gazi Paşa, 1 Kasım 1926'da İkinci Dönem Dördüncü toplanma yılını açarken; Medeni, Ticaret ve Ceza Kanunlarının uygulamaya konulduğunu ve bu kanunların milletin ihtiyaçları ve isteklerine uygun olduğunu bahisle; Türk Milleti'nin gelişmesine, asırlardır sed çeken engelleri kaldırarak, hayatın geneline çağdaş medeniyetin kanunlarını ve vasıtalarını vermek için yaptıkları çalışmaların, milletin genel beğenisine uygun olduğunu belirtmişti.⁴¹

Atatürk'ün, Türk kadınının gerek aile, gerek toplum gerekse kanunlar karşısındaki haklarını iyi niyetle gözetmesine ve Türk kadını adına mücadele etmesine artık Türk kadını da destek vermiş; sahip olmak istedikleri hakları dile getirmeye başlamışlardı. Onlar, artık sadece yardım derneklerinde çalışmak ile yetinmek istemiyorlar, siyasi hayata da girmek istiyorlardı.

1926'da, Trabzon Türk Ocağı'nda verilen konferansta konuşan Süreyya Hulusi Hanım; Türk kadınının görevlerinin aile, iktisat ve siyasi hayatta olduğunu belirterek; *"Herkes kadından vatan dersi alır da; niçin o, vatanın idaresi ve mukadderatı sözkonusu olduğu zaman ihmal edilir?"*⁴² sözleri ile Türk kadınının da artık devletin idaresinde söz sahibi olmak istediğini dile getirmişti

Cumhuriyet'in ilanı ile inkılâp Türkiye'sinin tipik bir kadın derneği ve aynı zamanda bir Cumhuriyet çocuğu olan,⁴³ İstanbul'da 5 Şubat 1924⁴⁴ tarihinde kurulan Kadınlar Birliği, 1927 Mayıs'ında Kadınlar Birliği Nizamnamesi'ne kadınlara siyasi haklar sağlamaya çalışan bir madde ilave etti. Hükümet, "Memurlar Kanunu"nda kadınlara memuriyet hakkı verdiği için bu madde, mahzurlu görülmeyerek vilayetce tasdik edilmişti.⁴⁵

⁴⁰ A.İNAN, s.85-86.

⁴¹ A.S.D. I., s.363.

⁴² Tezer TAŞKIRAN, Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları, 1973, s.123.

⁴³ İffet Halim ORUZ, Yeni Türkiye'de Kadın, Ankara, 1933, s.13.

⁴⁴ Serpil ÇAKIR, Osmanlı Kadın Hareketi, İstanbul, 1994, s.342.

⁴⁵ Tezer TAŞKIRAN, s.123-124.

Kadınlar Birliği, seçim hazırlıklarının yapıldığı bir dönemde bu isteklerini dile getirmiş, hatta Halk Fırkasından aday göstereceklerini de açıklamışlardı. Oysa Anayasa'da düzenlemeler yapılmadan bunun gerçekleşmesi mümkün değildi.

21 Haziran 1927 günü TBMM'de "Askeri Mükellefiyet Kanunu" görüşülürken, seçimlere katılmak isteyen Türk kadınının askerlik görevinden sorumlu olup olmayacakları meselesi söz konusu olmuştu. Yine o konuşmalarda kadınların bu isteklerinin bir başlangıç olduğunu, bir gün gerçekleşmesi muhakkak gözü ile bakılan bir mesele olduğunu dile getirilmişti.⁴⁶

Atatürk'ün, 1930 yılının Ocak ve Şubat aylarında üzerinde en çok durduğu ve etrafındakileri çalıştırdığı en önemli konu "Hürriyet" kelimesi idi. Herkesten "Hürriyet"n tarifini istiyor ve kendisi de; *"Hürriyet, insanın mutlak olarak düşündüğünü yapabilesidir."*⁴⁷ diyordu.

Şahsi/özel ve içtimai/toplumsal olarak ikiye ayrılan hürriyet; insanın hem özel, hem toplumsal hakkını, faaliyetlerini ve sorumluluğunu belirtiyordu. Bundan dolayı Atatürk; vatandaşın, faaliyet ve sorumluluk hisleri ne kadar gelişirse, devlet için o kadar iyi olduğuna inanıyordu⁴⁸

Bir toplumun yarı nüfusunu oluşturan, her türlü maddi ve manevi güç kaynağı kadınlarımızın gerek sosyal, gerekse siyasi haklardan mahrum etmekle onların manevi şahsiyetleri ve varlıkları da inkar edilmektedir.

Gazi Paşa, Şubat 1931 günü İzmir Kız Öğretmen Okulu'nda yaptığı konuşmada: *"Türk kadınları memleketin mukadderatını millet namına idare eden siyasi zümreye dahil olmak arzusunun izhar ile memleketin, milletin vatandaşlara tahmil ettiği vazifelerin hiçbirinden kendilerinin uzak bırakılacağını düşünmezler. Çünkü vazife mukabili olmayan hak mevcut değildir."*⁴⁹ demişti.

Daha çok, demokrasi rejiminin uygulanmadığı ülkelerde kadınlar siyasi haklarından mahrum bırakılmışlardı. Türkiye'de demokratik rejimin gelişmesi ve sağlaştırılması için kadınlara siyasi hakların verilmesi şarttı.

O'na göre; insan, hareket ve faaliyetin, yani dinazminin ifadesi olduğuna⁵⁰ göre; neden bir insan olan kadınların hareket ve faaliyetleri engelleniyordu? Atatürk, ferdi hürriyete dayanan sosyal ve medeni, çağdaş insan hürriyetini temin eden kuvvetin ise, devlet bünyesinde mevcut olması gerektiği ve devletin, millete karşı görevinin de bu olduğunu kabul ediyordu.⁵¹

⁴⁶ Z.C. II/XXXII, s.385.

⁴⁷ A.AFETİNAN, "Atatürk'ün Vatandaşlık Hak ve Vazifeleri Üzerindeki Düşünceleri": Atatürk Konferansları I, T.T.K., Ankara, 1964, s.11.

⁴⁸ A. AFETİNAN, "Atatürk'ün Vatandaşlık Hak ve Vazifeleri Üzerindeki Düşünceleri", s.13.

⁴⁹ A.S.D., I., s.300.

⁵⁰ A.AFETİNAN M. Kemâl Atatürk'ten Yazdıklarım, s.123.

⁵¹ A.AFETİNAN M. Kemâl Atatürk'ten Yazdıklarım, s.30.

Demokratik bir sistemde her ferdin devlete ve içinde yaşadığı topluma karşı sorumlulukları ve görevleri vardır. Aile hayatı, sosyal hayat ve iş hayatında devletin dayanağı olan, milleti oluşturan fertleri kadın erkek diye ayırıp, kadınları bu sorumluluğun dışında tutmak demokratik sistemin temeline aykırıdır.

Mustafa Kemâl; medeni, amme veya cemaat hakları da denilen ferdi hakları, siyasi haklardan ayrı görmektedir. O'na göre siyasi haklar, vatandaşın hükümete katılımını sağlayan haklardır ve bunun en açık ifadesi ise siyasi seçimlerdir.

Mart 1930'da Konservatuvar'da Tarih ve Yurt bilgisi dersleri veren Afet İnan, Yurt Bilgisi dersinde öğrencilerine belediye kanunu'nu uygulatarak belediye başkanı seçtirir. Bir kız öğrencinin belediye başkanı seçilmesi üzerine, bir erkek öğrencinin yürürlükteki kanuna göre kadınların oy verme hakkı olmadığı gibi seçilemeyeceğini de belirtmesi üzerine üzülür. Ancak, öğrencilerine yakında kadınlarımızın da oy hakkı kazanacaklarını söyler.

Aynı gün, bu olayı ve duyduğu üzüntüyü Atatürk'e ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya ileten A. Afetinan: "Hiç olmazsa erkek öğrencim kadar bir hak sahibi olmadan o sınıfa ders vermeyeceğim" demişti. Şükrü Kaya'nın, bir yıldır Meclis'te konuşulan Belediye Kanunu'nda bu işin ele alınabileceğini söylemesi üzerine M. Kemâl: "Başbakanla (İsmet İnönü) konuşuruz, fakat bu meselede hazırlıklı olmak ve tartışma yapmak gerekir."⁵² cevabını vermişti.

O akşam, Çankaya Köşkü'ne davet ettiği Ankara Hukuk Mektebi Öğretim Üyeleri ve diğer yetkili kişilerle konuyu görüşür. Kadınlara oy hakkının verilmesini isteyen ve istemeyenler arasında tartışmalar yapılır. Nihayet, 20 Mart 1930 günü⁵³ bu konudaki kanunun görüşülmesi için acele karar alınır. O günden sonra yapılan görüşmeler sonucu 3 Nisan 1930 günü Belediye Kanunu ile kadınlara oy verme ve seçme-seçilme hakkı verilir.⁵⁴

Türk kadınının siyasi haklarını kazanmasının ilk adımı olan "Belediye Kanunu"ndan sonra asıl ve büyük hedef onun meclise girmesidir. Bunu sağlamaya çalışan Atatürk, manevi kızı olan A. Afetinan'a, 3 Nisan 1930 günü Ankara Türk Ocağı'nda seçim kurulunda bir konferans verir. A. Afetinan, dünyada birçok ülkede kadınların parlamento seçimlerine kattığını ve yakın zamanda "Türk kadınına çoktan layık olduğu bu siyasi hakkının" verilmesini demokratik Türk Cumhuriyeti'nden beklediklerini ifade eder.⁵⁵

Atatürk, 1930 yılından 1934 yılına kadar zaman zaman kadınlara siyasi hakların verilmesi konusu üzerinde durmuştu.

⁵² A.AFETİNAN, M. Kemâl Atatürk'ten Yazdıklarım, s.22

⁵³ Z.C. III/XVII, s.22.

⁵⁴ Z.C. III/XVIII, s.7-8.

⁵⁵ A. AFETİNAN, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, s.193-201 (Ayın Tarihi, Nisan 1930, XXII, No: 73, s.6034-6043).

O'nun inkılâplarının en belirgin özelliği, her inkılâbın arasında belirli bir zaman aralığının olmasıdır. İki inkılâp arasında, bir sonraki için ön hazırlıkların yapıldığı şartların ve ortamın uygun hale getirildiği göze çarpmaktadır.

Atatürk ile 4 Haziran 1933 akşamı demokrasi üzerine yapılan görüşmelerde; O'nun demokrasi idaresi için, kadınlara seçim hakkının tanınması fikrine herkes katılmıştı. Bu toplantı sonunda Atatürk; *"Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet, şekli demektir. Biz Cumhuriyet'i kurduk. On yaşını doldururken, demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe tatbikata koymalıdır. Kadın haklarını tanımakta bunun bir icabı olacaktır. Müsterih olunuz."*⁵⁶ demişti.

26 Ekim 1933 günü, TBMM'nin, "Köy Kanunu"nun 20. ve 30. Maddelerinde yaptığı değişiklikle, Türk kadınına, Köy İhtiyar Heyetlerine seçme ve seçilme hakkı verilmişti.⁵⁷

Böylece sıra yavaş yavaş kadınların, milletvekili seçme ve seçilme hakkını elde etmesine geliyordu.

İzmir Milletvekili Perihan Arıburnu'nun ifadesine göre, 1934 yılında birgün Çankaya Köşkü'nden kendisine ve annesine gelen telgraf mesajı ile belli bir günde Ankara Türk Ocağı'na gelmeleri istenir. O gün, Türk Ocağı salonunda Ankara'lı aydın Türk kadınları biraraya gelmişlerdir. Konuşmacılar, Türk kadınına milletvekili seçilme hakkının verilmesini isterler. Toplantı sonunda hanımlar, TBMM'ne kadar bir gösteri yürüyüşü yapmaya karar verirler ve hemen uygularlar. Hanımlar, Meclis'in önüne geldiklerinde çalışma odasında bulunan ve olaydan haberi olmayan(!) Atatürk sesleri duyduğunda, çevresindeki milletvekillerine; *"Bakın bakalım hanımlarımız ne istiyorlar? Bana da bilgi getirin."* der. Olayı inceleyen milletvekillerinin telaşı karşısında ise. *"Arkadaşlar! Kadınlarımız mecliste görev istediğinde haklıdırlar. Hemen kanun tasarısı için çalışmalara başlayınız."*⁵⁸ direktifini verir.

1934 yılında bir gece Atatürk, kütüphanesinde İsmet İnönü ile bir takım görüşmelerde bulunduktan sonra, özel kütüphanesinde çalışmakta olan A. Afetinan'ın yanına giderek: *"İnönü'nün elini öp ve teşekkür et. Kadınlara milletvekili seçimi için oy hakkını Hükümet TBMM'ne teklif edecek."* dedi.

5 Aralık 1934 günü Malatya Milletvekili İsmet İnönü ve 191 arkadaşı, Anayasa Kanunu'nun 10. ve 11. Maddeleri'nin değiştirilmesi hakkında kanun teklifinde bulundular. 10. Maddede; "Yirmiiki yaşını bitiren kadın-erkek her Türk mebus seçmek

⁵⁶ A.AFETİNAN Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, s.175; M. Kemâl Atatürk'ten Yazdıklarım, s.33.

⁵⁷ Z.C. IV/XVII, s.57-58.

⁵⁸ Burhan GÖKSEL, "Atatürk ve Kadın Hakları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi I, Kasım 1984, Sayı:1, s.229.

hakkına haizdir"; 11. Madde; "Otuz yaşını bitiren kadın-erkek Türk mebus seçilebilir"⁵⁹ şeklinde değiştirilerek Türk kadınına milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilmişti.

Bu karar ile, Türk kadınına sosyal ve siyasi hayatta bütün milletlerin üstünde yer verildiğini, bundan sonra çarşaf içindeki, peçe altındaki ve kafes arkasındaki Türk kadınının tarihte kaldığını belirten Atatürk; " *Türk kadını, evdeki medeni mevkiini salahiyyetle işgal etmiş, iş hayatının her safhasında muvaffakiyyetler göstermiştir. Siyasi hayatta belediye seçimlerinde tecrübe yapan Türk kadını, bu sefer de me'bus seçme ve seçilme suretiyle hakların en büyüğünü elde etmiş bulunuyor. Medeni memleketlerin bir çoğunda, kadından esirgenen bu hak, bugün Türk kadınının elindedir ve onu salahiyyet ve liyakatla kullanacaktır.*"⁶⁰ demişti.

Atatürk, milletvekili seçimi dolayısıyla millete yayınladığı 4 Şubat 1935 tarihli beyannamesinde; "*Büyük Türk ulusunun kadın ve erkek seçmenleri!*"

Bir yurdun en değerli varlığı, yurttaşlar arasında ulusal birlik ve iyi geçinme ve çalışkanlık duygu ve kaabiliyetlerinin olgunluğudur."⁶¹ demişti.

"*Sevgili yurttaşlarım!*" diye başladığı beyannamesinin hitabında, erkek ve kadın her seçmen Türk vatandaşını kastetmesine rağmen, kadınların da ilk defa seçmen olmalarından dolayı özellikle "*kadın ve erkek seçmenler*" ifadesini kullanmıştı.

1935 seçimleri sonrası, 1 Mart 1935'de 5. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne 18 kadın milletvekili girmişti. O gün 4. defa Cumhurbaşkanı seçildiğinden kürsüye çıkan Gazi M. Kemâl ilk defa "*Bayanlar ve Baylar*" sözleri ile Meclis'e giren Türk kadınlarına da hitap etmişti.

Böylece, Türk kadını, siyasi hayata girme hakkını elde ederek, TBMM'ne ilk adımını atmıştı. Artık, siyasi hayatta etkin rol oynayabilmesi onun kendi mücadelesine bağlı idi.

Atatürk, 22 Nisan 1935'de İstanbul'da Beylerbeyi Sarayı'nda "Milletlerarası Kadın Kongresi"nin toplantısı için imkanlar hazırlayarak Kongreyi himayesine almıştı. Dünyaca ünlü kadınların ve yazarların toplandığı kongreye gönderdiği telgrafda: "*Siyasi ve ictimai hakların kadın tarafından kullanılmasının, beşeriyetin saadeti ve prestiji bakımından elzem olduğuna eminim.*" diyerek, devamla: "*Türk kadınının dünya kadınlığına elini vererek dünya barışı ve güveni için çalışacağına emin olabilirsiniz.*" ifadesiyle, Türk kadınının dünya kadınları ile işbirliği yaparak daha iyi işler yapacağını belirtmiştir.

⁵⁹ Z.C. IV/ XXV, s.85; Son Değişikliklerle Birlikte Teçkilat-ı Esasiye Kanunu, Yeni Türk Kanunları Serisi I, İstanbul, 1937, s.12.

⁶⁰ Perihan Naci ELDENİZ, "Atatürk ve Türk Kadını", Belleten, T.T.K., XX. Sayı: 70, 1956, s.741.

⁶¹ A.T.T. ve B., IV., s.643.

Atatürk, Türk toplum hayatında, kadınların ilmen, irfanen ve diğer hususlarda erkeklerden kesinlikle geri kalmamış⁶² olan Türk kadınına, kaybettiği haklarını yeniden kazandırmıştır.

Türk kadınına tanınan tüm haklar, Türk inkılâbının en belirgin özelliğidir. Zaten Atatürk'ün gerçekleştirdiği inkılâplar ya doğrudan ya da dolaylı olarak kadınları ilgilendirmiştir. Türk kadınının hayatındaki bu köklü değişiklikler, gerçekten hızlı ve insanı hayrete düşürebilecek bir şekilde gelişmiş, sonuçta başarıya ulaşmıştır.

Bundan sonra, Türk kadınının yapacağı en önemli görev; kendisine tanınan, özel ve siyasi haklarını bilincine vararak; onları sahiplenmek, korumak, faydalanmak ve uygulanmaya konulmasını sağlamaktır. Çünkü, sahip çıkılmayan hakların geleceği, çoğu zaman kaygı yaratır. Hatta, zaman ve şartlara göre şahsi onurunu koruyarak, görev ve sorumlulukları nisbetinde haklarını geliştirmelidir.⁶³

⁶² A.S.D., II., s.90.

⁶³ Emel DOĞRAMACI, s.84.

BİBLİYOGRAFYA

- AFETİNAN, A. M.Kemâl Atatürk'ten Yazdıklarım, M.E.B., İstanbul, 1971.
- _____, M.Kemâl Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları, T.T.K., Ankara, 1983.
- _____, "Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, M.E.B., İstanbul, 1983.
- _____, "Atatürk'ün Vatandaşlık Hak ve Vazifeleri Üzerindeki Düşünceleri", Atatürk Konferansları, I, T.T.K., Ankara, 1964, s.7-13
- ANSAY, Sabri Şakir, Eski Aile Hukukumuzda Bir Nazar, Ankara, 1952
- ATATÜRK, Kemâl, Nutuk, I, II, III, M.E.B., İstanbul, 1982¹⁴, 1982¹⁴, 1982¹⁵.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, II, III, T.T.K., Ankara, 1989²
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, T.T.K., Ankara, 1991²
- Ayın Tarihi, Nisan 1930, XXII, No:73, s.6034-6043
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, Atatürk, Yetiştirilmesi, Kişiliği, Devrimleri, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum, 1973
- ÇAKIR, Serpil, Osmanlı Kadın Hareketi, İstanbul, 1994
- DOĞRAMACI, Emel, Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, Ankara, 1997³
- ELDENİZ, Naci Perihan, "Atatürk ve Türk Kadını", Belleten, T.T.K., XX., Sayı:70, 1956, s.736-746
- GÖKSEL, Burhan, "Atatürk ve Kadın Hakları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, I, Kısım 1984, Sayı:1, s.213-235.
- İNAN, Arı, Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, T.T.K., Ankara, 1982
- KANSU, Mazhar Müfit, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, I, T.T.K., Ankara, 1983
- KINROSS Lord, Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, İstanbul, 1984⁹.
- ORUZ, İffet Halim, Yeni Türkiye'de Kadın, Ankara, 1933
- ÖZBUDUN, Ergun, "Türkiye'nin Kurtuluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu ve Atatürk'le Görüşmesi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, I, 1984, Sayı: 1, s.167-191
- Son Değişikliklerle Birlikte Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu, Yeni Türk Kanunları Serisi I, İstanbul, 1937
- TAŞKIRAN, Tezer, Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları, 1973
- TEZER, Şükrü, Atatürk'ün Hatıra Defteri, T.T.K., Ankara, 1972
- TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1952

T.B.M.M., Zabıt Ceridesi,

II/VII

II/XVII

II/XVIII

III/XXXIII

III/XVII

III/XVIII

IV/XXV

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, Türk Kanunu Medenisi ve Borçlar Kanunu, I, T.D.K.,
Ankara, 1979.

